

1. ГЕНЕЗИС НА УПОТРЕБАТА И РАЗПРОСТРАНЕНИЕТО НА НАРКОТИЦИ В БЪЛГАРИЯ

В началото на XX век употребата най-вече на коноп и опиумен мак в България е добре позната, но рядко надхвърля границите на епизодичната/медицинската. Канабисът се използва предимно като лекарство, но има сведения и за употребата му като средство за удоволствие. В някои региони – например в Югозападна България, опиумът (афионът) традиционно се отглежда за износ. Той е използван за успокояване на бебета, но към средата на XX век този обичай постепенно изчезва вследствие на взетите политически мерки. Опиатната зависимост ясно е осъзнавана като отклонение от нормата, но „афионлиите“ са повече обект на насмешки, отколкото на осъждане. Най-общо употребата на дрога до средата на XX век може да се определи като „селска“ – предимно там, където съществува местно производство. С началото на масовата урбанизация тази традиция е прекъсната.

Към 60-те години немедицинската употреба на нелегална дрога у нас е рядко изключение. Като че ли единствените зависими са пристрастените към медицински опиати (опиум, давилкови капки, морфин, лидол) вследствие на твърде честата им употреба за облекчаване на хронични болки. Според експертни оценки броят на зависимите преди 1968 г. е около 100 души.

1.1. МЕДИЦИНСКИ ОПИАТИ, ТРАНКВИЛИЗАТОРИ, АМФЕТАМИНИ (1968-1990)

В самия край на 60-те години се появяват първите случаи на немедицинска употреба на опиати сред млади хора. От интервютата с дългогодишни потребители на опиати, с бивши служители на Министерството на вътрешните работи, както и от документи става ясно, че Световният младежки фестивал в София през 1968 г. е катализаторът на немедицинската употреба на дрога в България. По това време психоактивните вещества – особено канабисът, са един от белезите на алтернативната младежка култура в САЩ и Западна Европа. Вероятно българските участници във фестивала имат възможност да опитат „химията на удоволствието“ в многобройните смесени младежки компании. До този момент България е сред „най-херметизираните страни“ в Съветския блок и фестивалът е първата възможност за масови контакти с представители на страни зад „желязната завеса“.

По това време „селската“ употреба на канабис е практически изчезнала и затова младежите, желаещи да продължат да опитват наркотици, след фестивала се насочват към медицинските опиати. Лекият достъп до тях и ниската им цена ги правят естествен избор на първата вълна зависими от опиати в страната.

В началото на 70-те години се появява още един източник на зависими от дрога – децата на български специалисти, връщащи се от работа в чужбина. Употребата обикновено се извършва в крайно затворени групи, които поради страх от разкриване избягват да предлагат опиати извън кръга си. Въпреки това след 1975 г. се наблюдава бавно, но устойчиво нарастване на регистрираните зависими. В големите градове – най-вече в София, постепенно се създава субкултура на потребителите на дрога, чиито ценности са основани на пасивното отхвърляне на официалната идеология. Държавата реагира с налагане на тотален контрол в училищата, университетите и здравните заведения. Предприемат се екстремни мерки спрямо зависимите, като те биват принудително изпращани на лечение в психиатрични клиники. Въвеждат се специални правила за контрол над медицинските опиати¹. С нарастването на контрола над медикаментите зависимите от наркотици търсят и нови източници на психоактивни вещества. В края на 70-те години има интерес към лекарства, които не са под контрол. Става популярен и „чай“, който се приготвя от макова слама. Тя може да се купи (като ненужен отпадъчен продукт) от Пиринския край, където макът традиционно се отглежда като медицинско и маслодайно растение.

Възниква и черен пазар, на който могат да се купят медицински опиати, придобити с измама или кражба от аптеките, болниците и медицинските пунктове. През този период обаче за организирана престъпност, която да създаде структури на този пазар и да се възползва от наличното търсене за получаване на печалби, не може да се говори². Показателно за ограничения характер на проблема „наркотици“ е, че до 1990 г. в органите на полицията не са създадени специални звена и единствено само в София, където са над 90 % от употребяващите опиати, има двама специализирани офицери.

Трябва да се отбележи също, че за разлика от други източноевропейски страни България е подложена на изключително висок външен наркориск. През територията ѝ минава „хероиновият път“ за Западна Европа. Според официалната статистика в края на 80-те години по границите се задържат рекордни за европейските митници количества наркотици. Въпреки това в страната хероин не се появява.

¹ Контрол над количеството опиати, които лекарите могат да изпишат, специални шкафове за съхраняването им, рецепти, защитени срещу фалшификации, и др.

² Спорно е дали до 1990 г. изобщо може да се говори за организирана престъпност в България.

Съществуват различни обяснения защо употребата на хероин през този период не засяга България. От една страна, развитието на голям пазар на дрога е невъзможно при тоталитарната милиционерска машина, работеща по съветски модел. От друга страна, специалните служби успяват да контролират „наркоканалите“ през територията ни. Често на Запад се повдига въпросът дали и доколко тези канали са използвани във вреда на други държави. Впрочем официалните изявления на западните служби за борба с наркотрафика свидетелстват, че комунистическа България никога не е разглеждана като сериозен играч в наркобизнеса.

Като цяло, както бе отбелязано, броят на зависимите според регистрациите на Министерството на вътрешните работи към началото на 1990 г. за София е 1300 души, като се смята, че извън столицата зависимите лица са в рамките на няколко десетки. Подобни са и данните на Министерството на здравеопазването, според което лицата с диагноза „злоупотреба/зависимост“ (ICD-9, codes 304 and 305) към средата на 80-те години са около 1400 души³.

Трябва да се отбележи обаче, че през разглеждания период се разпространява и немедицинската употреба на сънотворни средства и транквилизатори. Към 1980 г. около 16 % от регистрираните зависими посочват тези средства като предпочитана дрога. Много от зависимите от опиати и транквилизатори (36 %) имат и алкохолна зависимост.

Друг феномен, характерен за това време, е употребата на амфетамини. Те се използват най-вече от студенти при изпити като средства, подобряващи концентрацията и умствената работоспособност. Употребата им в повечето случаи е ограничена изключително в ситуации, когато тя се смята за „наложителна“. Те се възприемат като лекарство, твърде малко от потребителите им развиват сериозна зависимост (едва 2,3 % от регистрираните зависими са с първична диагноза „злоупотреба със стимуланти“), а не се и чувстват свързани по някакъв начин с „наркоманите“. Със засилване на мерките за контрол над продажбата им употребата на легално произведени амфетамини към края на 80-те години постепенно отшумява.

В средата на 80-те години се наблюдава ново явление сред учениците: употребата на примитивни халюциногени (паркизан) и дишането на лепило. Това се засилва през следващите години и започва да изчезва десетилетие по-късно едва след появяването на канабиса.

³ National Report on the Drugs Situation in Bulgaria, 2000, p. 9.

<http://candidates2002.emcdda.eu.int/2002-ceecs-report/section-2-about-ceecs/bulgaria/Bg-nr-2000.doc>

1.2. НАВЛИЗАНЕ НА ХЕРОИНА (1990-1991)

Предпоставки

За бързото навлизане и разпространение на хероина у нас в началото на 90-те години способстват няколко фактора:

1. Краят на съветския модел за тотален контрол над цялото общество прави достъпа до наркотици много по-лесен и за известно време практически лишен от рискове.
2. Отварянето на страната и преходът към пазарна икономика дават възможност на предлагачите и търсещите психоактивни вещества да се възползват от пазарните механизми на криминалната икономика. Въпрос на време е от преминаващото трасе на хероин през България да започнат да се осигуряват нужните количества за вътрешния пазар.
3. У нас съществуват, макар и ограничени, но добре оформени групи потребители на дрога, които поставят опиатите над всички други наркотици. Хероинът, почти недостъпен дотогава, има легендарната репутация на дрога номер едно и повечето от тях искат да го опитат. Тази група от 1200-1500 души ще стане ядрото на „снежната топка“, която ще нараства с епидемична скорост до средата на 90-те години.
4. Социалните и икономическите сътресения подтикват значителен брой хора – не само млади, но и на средна възраст – да потърсят забрава в хероина: по-ефективен и в първите години евтин заместител на алкохола. Тази тенденция става особено забележима в някои ромски квартали.
5. Моделът на нарастване на зависимите в страната се свързва с „ефекта на пирамидата“. Дилърите на най-ниско ниво често са силно наркотично зависими. За да си осигурят нужното количество дрога, при положение, че обикновено нямат постоянни доходи, те са принудени да намерят поне десет редовни купувачи. Съответно всеки нов „силно зависим“ (а такъв става в рамките на пет-шест месеца) е принуден да намери свои клиенти. През периода 1992-1996 г. в резултат на „ефекта на пирамидата“ броят на зависимите се разширява с 50 % годишно.
6. Органите за вътрешна сигурност са силно обвързани със старата политическа система и в резултат са подложени на политически натиск. В началото на прехода те рязко губят значителна част от социалните си привилегии, което още повече задълбочава институционалната и кадровата криза в органите за сигурност. По-късно към политическия натиск се прибавя и този от страна на криминални образувания и сиви икономически групировки. Поради това в правоохранителните и правораздавателните институции – от редовия полицаи до върховния съдия – започват да се осъществяват „пробиви“ в закона. Ако при появяването на хероина полицията просто не обръща внимание на уличното разпространение, към средата на 90-те години са налице многобройни свидетелства за корупция, за да се осигурят продажбите.

За начало на потреблението на хероин в София може условно да се посочи есента на 1990 г. Според интервюираните от нас дългогодишно употребяващи опиати най-рано появилият се източник на хероин е група иранци, които тогава живеят в хотел в центъра на София („Хемус“). Някои от тях са политически бежанци, за които има предположение, че са изоставени от старите специални служби. „Иранците от „Хемус“ употребяват висококачествен хероин, като може да се предполага, че българските служби не са се опитвали да им пречат да си го доставят преди 1990 г. Създаването на контакти между зависимите от опиати българи и иранските имигранти е само въпрос на време.

Реконструкцията със задна дата на „хероиновото начало“ показва, че има няколко конкретни предпоставки, които го правят неизбежно. Преди всичко политическите промени през пролетта и лятото на 1990 г. сериозно „демотивират“ органите за сигурност и те силно намаляват контрола над контингента зависими от опиати в София. При случая с иранците полицията предпочита да не предприема нищо, защото това е област на Държавна сигурност. Като втора предпоставка може да се посочи, че в средата на 1990 г. чуждите граждани, преминаващи или временно пребиваващи в страната (турски шофьори и дреб-

7. Огромната част от обществото не знае практически нищо за наркотиците. Това е причина много млади хора да предприемат рисковани експерименти с първата дрога, която им попадне.
8. Институциите на образованието и здравеопазването продължават да гледат на употребяващите дрога като пренебрежимо малка, маргинална група. „Превенцията“ се люшка между идеята, че колкото по-малко се говори за наркотици, толкова по-добре, и обърканите послания, които по-скоро подвеждат младите хора, отколкото да им разясняват рисковете от подобна употреба.

ни търговци от Близкия изток) и участващи в каналите, които обикновено са следени от българските специални служби, вече не са контролирани. Колкото до иранските бежанци, след като откриват, че нещата се променят, започват да използват каналите си за лично потребление, за да си осигурят доходи от появилия се български пазар.

От данните, с които разполагаме, може да се направят изводите, че иранците първоначално не се опитват да създават масов пазар и не търсят свръхпечалба. Въпреки наличието на големи количества висококачествен хероин през първите две години те продават само на лица, които познават добре, и отказват дори срещу много големи суми да продават на непознати. В края на 1990 г. се включват и други преминаващи през страната или живеещи у нас чужди граждани. От интервютата с дългогодишно употребяващи научаваме за албанци („шиптъри“), кюрди, ливанци и турци, които предлагат малки количества хероин. Когато преминават през страната, те се опитват на свой риск да продават⁴. Като цяло обаче през този период е очевидно, че иранците от хотел „Хемус“ са основният източник на хероин в София. **Всички примери за хероинови продажби показват по-скоро картина на „малки мрежи“, възникващи около отделни лица, отколкото организирано създаване на хероинов пазар от страна на международните престъпни групировки.** Може да се предположи, че България интересува големите международни криминални групировки основно като трасе, през което трябва да се премине, за да се достигнат западноевропейските пазари. За тях в началото на 90-те години българският пазар е твърде малък. Изследванията за контрабандата у нас⁵ показват, че през този период е много по-малко рисковано и много по-изгодно да се инвестира в традиционни стоки за масова употреба, отколкото в наркотици. Гигантският стокос дефицит на социализма до 1990 г. създава изключителни възможности – между един и два милиона потребители годишно при почти 50 % печалба от вносна битова електроника, бяла техника, цигари, алкохол и други търсени стоки. При наркотиците – дори при 50 % годишно нарастване на зависимите от хероин, до средата на 90-те години пазарът едва ли може да достигне пет-шест хиляди души.

⁴ От интервютата стана ясно, че вторият център за продажба на хероин, който се оформя пред бар „Рубин“, се осигурява първоначално от роми, откраднали наркотика от албански куриер.

⁵ Корупция, контрабанда и институционална реформа. С., Център за изследване на демокрацията, 2002; Контрабандните канали в Югоизточна Европа. С., 2002; Корупция и контрабанда: мониторинг и превенция. С., 2000.

От изследването става ясно, че в рамките на няколко месеца през 1990 г. софийските зависими от опиати минават изцяло на героин. Основната причина е, че медицинските опиати продължават да са под строга отчетност, докато героинът, освен, че е „по-ефективен“, е по-достъпен. **Според експерти, ако през този ранен период „иранският канал“ е бил разбит, героиновата епидемия едва ли би била спряна, но вероятно навлизането на наркотика би се забавило с една-две години.**

1.3. НАЧАЛО НА ХЕРОИНОВАТА ЕПИДЕМИЯ (1992-1994)

Въпреки забележимия ръст на употребата, към 1992 г. героинът все още е достъпен само на ограничени места. В София най-известен става **подлезът в центъра на града (на Националния дворец на културата)**. Описаната група ирански бежанци се преместват там и започват да продават все по-малко предпазливо и все по-големи количества. През периода 1990-1991 г. героинът продължава да се разпространява предимно в средите на „старите зависими от опиати“. За това може да се съди по незначителното нарастване на регистрираните инциденти, свързани с употребата на наркотици. През 1990 г. са регистрирани 183 случая на потърсена спешна помощ в медицинските заведения, а през 1991 г. – 195 случая, т.е. има ръст от 6,6 %.

През 1992 г. обаче броят на инцидентите със зависими се увеличава с 31 %, което според повечето експерти може да се определи като начало на героинова епидемия. В този период се наблюдават няколко героинови микроепидемии в кварталите на столицата. В рамките на три-четири месеца се появяват десетки нови зависими в квартали като „Зона Б-5“, „Люлин“ и „Младост“.

Продажбите на дребно вече се осъществяват от български граждани, които са зависими от героин и имат криминални прояви. Моделът обикновено е следният. Стари потребители предлагат на познати в компания да пробват героин. Старите наркозависими се превръщат в първите дилъри на улично ниво. Вероятно тази схема възниква естествено и спонтанно. Личната стратегия на старите зависими от опиати е да използват своя кръг от познати като източник на доход за осигуряване на собственото си потребление. Възниква въпросът какво е второто ниво на героиновия пазар, осигуряващо „материал“ за продавачите на дребно. Очевидно е, че малка част от българските наркозависими имат средствата и контактите, за да достигнат европейските героинови канали. Както бе посочено, през този период международните наркомрежи не се интересуват от пазара в страната⁶. Според интервютата улич-

⁶ Хипотезата, че наркотикът е продаван от куриери от трасетата за Западна Европа, е малко вероятна. Освен че е ниско доходно, това би довело и до нарастване на риска за пренасящите (те често и не знаят какво точно пренасят).

ните дилъри купуват хероин предимно от чужденци. Фактите показват, че подобно на случая с иранците, много по-вероятно е това да е хероин, който живеещите в страната и преминаващите емигранти си осигуряват за лично потребление. По този начин в началния период общността на чужденци от Близкия изток предоставя необходимото количество хероин за българските квартални пласьори. През 1992 г. обаче доставките все повече придобиват полуорганизиран характер. **Вълната от нововъзникнали „арабски фирми“ осигурява наред със сивия и черния внос на стоки за масово потребление, и хероин за българския пазар.**

Необходимо е да се отбележи, че до 1992 г. наркозависимите извън столицата са по-скоро изключение. В най-големите градове, като Пловдив, Варна и Бургас се говори за отделни лица, които си доставят хероин от София. В стохилядните градове, като Стара Загора, Плевен, Ямбол и Добрич до 1998 г. броят на зависимите се определя на по 10–15 души. В по-малките градове за наркозависими се знае само от средствата за масово осведомяване.

Преди 1995 г. хероинът у нас е с относително висока концентрация и със сравнително ниски цени. Докато старите потребители на опиати по традиция го използват инжекционно, много от новите започват да го пушат, примесен с тютюн: твърде удобен начин, който не изисква никаква подготовка или умения. Този начин на употреба е подвеждащ: известни са случаи на младежи, които дори не са разбрали, че им предлагат хероин, мислейки, че цигарата е с някакъв особен вид трева. Необходимо е да се отбележи, че докато в началото хероинът идва у нас като практически единствена нелегална дрога, през следващите години пушенето на канабис в много от случаите предшества употребата на хероин. Представата, че канабисът е „нещо като цигара, нещо като алкохол, което прави купона по-интересен“ и че е почти безопасен, е най-често срещаното обяснение през 1992–1994 г. От друга страна, канабисът, или по-точно голямата част от това, което се нарича канабис по онова време, е с много ниско съдържание на активни вещества. Може да се каже, че младите хора години наред си „играят на канабис“, без да имат ясна представа за истинските му ефекти. Би могло да се спекулира, че канабисът-менте, почти или съвсем лишен от ефекти върху психиката, подтиква много младежи към мисълта, че опиатите, хероинът в частност, са единствената „истинска“ дрога. Качественият канабис по това време е вносен или се произвежда от неколцина ентузиастични от по-старото поколение, използва се само от малобройни познавачи и почти не стига до пазара.

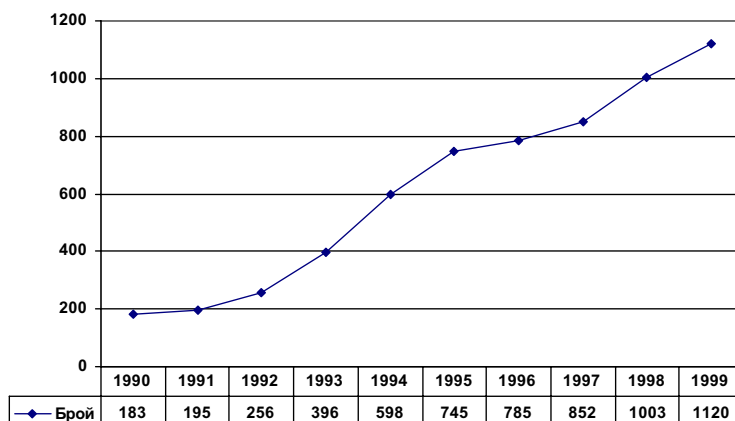
Несполучливите послания на превенцията, според които канабисът е „входна дрога“, която „неминуемо“ води до хероин, също имат роля за утвърждаване на схемата легална дрога (цигари и алкохол)⁷ – канабис –

⁷ Изследванията показват (вж. част трета), че равнището на употреба на цигари и алкохол в България сред подрастващите е изключително високо, сравнено със Западна и Източна Европа.

хероин. Една зависима от хероин, искрено загрижена да предпази младежите от собствените си грешки, коментира: „Самото това, че тревата е стъпало към дрогата, и самите малки (като го слушат) си казват: „След тревата трябва да опитам и другото“. В тези условия преминаването към хероиновата инжекция е някак почти естествено. С течение на годините все по-голям дял от зависимите преминават по веригата пушене на трева - пушене на хероин - хероинова инжекция.

Данните от медицинската статистика показват, че **периодът 1992-1994 г. е преломен** (вж. графика 1). През 1993 г. броят на свързаните с наркотици, потърсили помощ, се увеличава с 55 %, а през 1994 г. - с 51 %.

Графика 1. Брой на потърсилите помощ (1990-1999)



Източник: Годишен доклад на Националния съвет по наркотични вещества за 2001 г.

Към София се прибавя първо Пловдив, след това – Варна, и накрая – Бургас. Ако в началото хероинът се купува „от араби, живеещи в София“, покъсно „продавачите араби“ започват да живеят и във Варна, и в Пловдив. От данните на полицията и специалните служби може да се направи изводът, че **през този период българската организирана престъпност и сивите икономически групировки продължават да не се интересуват от пазара на дрога**. Те разширяват разработените си контрабандни схеми при масовите стоки – петрол, алкохол, захар и цигари. С началото на югославското ембарго

се откриват още по-големи възможности. През периода 1992-1994 г. борещите се за влияние „охранителни фирми“⁸ имат инцидентни наме-

⁸ „Охранителните фирми“ са неизследван български феномен, който с известни уговорки може да се определи като един от източниците на организираната престъпност в страната. Принципът фирми и лица да плащат принудително за охрана се развива в много страни от Източна Европа след 1990 г. Българската специфика е в това, че ядро на тези охранителни фирми стават бивши спортисти. Организациите възникват на принципа на приятелските отношения, започващи от спортните училища и харизматичността на лидерите. Център на тези „охранителни фирми“ стават приятелски мрежи от силовите спортове, като етикетът „борци“ се превръща в нарицателен за използването на насилие. Към тези организации се присъединяват бързо бивши полицаи и криминално проявени лица. Постепенно борческите охранителни фирми у нас се разрастват в големи вериги, които контролират десетки градове и извършват все повече черни услуги – от насилствено събиране на дългове до нападение на обекти на конкуренти.

си при пласирането на наркотици. Известни са случаите на „охранителни мероприятия“ при спорове за неуредени сметки и охрана на заведения (в които се продава дрога). През 1994 г., когато започва процесът на „завземанията“ и сливанията сред силовите охранителни фирми (превърщайки се в национални вериги като ВИС-1 и „Клуб 777“), търговията с наркотици все още се смята за „нежелана дейност“. В този план занимаващите се с продажба на наркотици в страната се разглеждат като маргинали.

В края на 1993 г. първите продавачи на хероин у нас – иранците от „Хемус“ – са застреляни от полицията⁹. Информацията е противоречива, но след този случай сред наркосредите започва да се говори, че на полицаите вече трябва да се плаща, за да може да се продава. През 1993 г. ЦСБОП осъществява първото разкриване на голямо количество хероин (2 кг). Заслужава да се отбележи, че това е български гражданин. Операцията се извършва две години след като е създаден отделът за борба с наркотиците в ЦСБОП. За слабостта на институциите през този период е показателно, че почти три години след появата на хероина в страната те не се интересуват какво става по българските улици.

1.4. КРАЙ НА ПЪРВАТА ХЕРОИНОВА ВЪЛНА (1995–1997)

През периода 1995-1997 г. се наблюдава намаляване ръста на регистрирани, които са потърсили специализирана помощ поради проблем с наркотици (вж. графика 1). За 1995 г. той се забавя и спада от 51 % на 24,6 %, а за 1996 г. увеличението е 5,4 %.

Подобно забавяне на нарастването трудно може да бъде обяснено единствено с естествени фактори. През този период при сивата и черната икономика се наблюдава серия от събития, които вероятно са повлияли върху българския наркопазар. В края на 1994 г., след въвеждането на лицензионни режими за охранителните фирми (от служебното правителство на Ренета Инджова), **големите полукриминални структури продължават да създават национални мрежи, като се насочват към нови юридически форми**. Развитието е, че охранителните фирми, които не получават лицензи, се регистрират като дружества, предлагащи застрахователни дейност. Заради насилието, което упражняват, биват наричани „силови застрахователи“. Появяват се двете най-големи силови застрахователни компании – ВИС-2 и СИК¹⁰.

⁹ За убийствата, започнали на 6 декември и приключили на 21 декември 1993 г., вж. в. „Стандарт“ от периода 7 декември 1993–30 януари 1994 г.

¹⁰ Този текст няма амбицията да дискутира развитието на криминалното явление „силово застраховане“ в България. Същевременно, без да се предложи някакво макар и схематично изложение на тяхната дейност, не е възможно да се проследи развитието на разпространението и употребата на наркотици.

Интересно е да се отбележи, че със засилването на контрола в кварталите от големите силови групировки те започват да ограничават и дори да преследват уличните пласьори на наркотици. Не е ясно доколко това е съзнателна политика или начин за подобряване на имиджа им в обществото, но безспорно в идеята за „гарантиране на сигурността“ на хората влиза „защитата на децата от уличната престъпност и наркотиците“¹¹. От началото на 1995 г. датират първите хайки срещу наркопласьори в София. Според експерти обаче много по-голямо значение за процеса на забавяне на растежа има започналото „разчистване“ на арабските фирми. Стотици дребни и средни фирми от Близкия изток са подложени на силен натиск от „силовите структури“ и от полицията¹². В резултат те са изтласкани от пазарните им ниши, които контролират от 1990-1992 г. Макар че кампанията е предприета с цел да се осигурят силовите играчи в сферата на масовите стоки, процесите силно засягат наркочаналите. Доказателство за тази хипотеза е и фактът, че по това време се наблюдава рязко влошаване на качеството на уличния хероин.

Въпреки че силовите групировки демонстративно се противопоставят на хероинното разпространение, има свидетелства, че тогава възникват първите контакти с организирани световни наркомрежи. Прекратяването на югоембаргото през 1995 г. отново отваря старото трасе на хероина през България за Западна Европа. Същевременно, както става ясно по-късно, косовските нелегални „армии за освобождение“ започват да осигуряват значителна част от своето финансиране чрез трафик на хероин за Западна Европа. Значима част от наркотика преминава през България. През 1996 г. на пристанище Варна случайно е заловена пратка от 600 кг кокаин¹³. Фактът, че след този инцидент няма повече случаи на големи залавяния на кокаин (до лятото на 2003 г.), а и информацията, до която специалните служби стигат след серията убийства през периода 1999–2001 г. (вж. част втора), показват, че логистиката на международните канали¹⁴ се подпомага от българските силови групировки¹⁵.

¹¹ През този период големите силови застрахователи провеждат кампании, в които се опитват да демонстрират колко по-ефективни са от традиционните застрахователни компании. В средствата за масово осведомяване се публикуват материали, показващи как застрахованите при тях автомобили и търговски обекти стават жертва на престъпление значително по-рядко, откраднатото почти винаги бива намирано, а увреденото бързо се заплаща. Заедно с това се правят опити да се покаже, че силовите застрахователи осигуряват в кварталите спокойствие, което органите на реда не са в състояние да гарантират.

¹² След кампанията за лицензиране на охранителните фирми новопоявилите се силови застрахователи се опитват да са в тясно взаимодействие с полицията.

¹³ Група докери решават да разбият контейнер с надпис „Джинси“. Откритият „прах“ предизвиква колективна паника и те съобщават на митническите власти.

¹⁴ Подобни случаи по същото време са регистрирани в Хърватия и Босна (вж. Контрабандните канали в Югоизточна Европа. С., 2002). Според източници от българските специални служби и българските митници има информация, че по това време е разработен т.нар. испански канал (от Латинска Америка през Балканите

1.5. КРАЙ НА СИЛОВИТЕ ЗАСТРАХОВАТЕЛИ И НАВЛИЗАНЕ НА ОРГАНИЗИРАНАТА ПРЕСТЪПНОСТ В НАРКОРАЗПРОСТРАНЕНИЕТО (1997–2001)

С политическата промяна през март 1997 г. и въвеждането на финансовите ограничения на паричния съвет (юни 1997 г.) радикално се изменя и ситуацията сред криминалните и полукриминалните организирани структури. Натискът на държавата от средата на 1997 г. върху дейността на най-видимите и най-известни силови организации, като СИК, ВИС-2, „Корона инс“, „Зора инс“, „Аполо и Болкан Ко“, „Спартак“ и др., води до процеси на първоначално „разпадане“ в структурите им. Със законовото отстраняване от застрахователния пазар през 1998 г. на тези организации те окончателно загубват основния си източник на доход – застраховките на автомобили и търговски обекти¹⁶. В резултат местните им структури започват да търсят нови източници за доход. Според специалните служби първите доказателства за масирано навлизане на бившите „застрахователи“ и в транзита, и във вноса и разпространението на наркотици в страната са от края на 1997 г.

През периода 1997–2001 г. се появяват няколко качествено нови тенденции в разпространението и употребата на наркотици. **Започва активно участие на български криминални групи в разпространението и транзита на хероин**¹⁷ (с известни уговорки – и на кокаин), потреблението на хероин отново бързо нараства, рязко е увеличението и при употребата на меки наркотици, налице е начало на употребата на синтетични наркотици. Въпреки известната им свързаност всяко от изброените направления има собствена логика и темпове на развитие. Затова ще бъдат накратко изложени тенденциите.

за Испания), в който участват криминални организации поне от три балкански страни – България, Хърватия и Босна и Херцеговина.

¹⁵ Може да се предполага, че се използва вече развитият от стоквата контрабанда модел, в който случайности не се допускат. Стоката се осигурява от влизането в склада, през транспортирането и преминаването на границите. При стоквата контрабанда „пратката“ се „охранява“ включително от представители на Гранична полиция, КАТ и дори офицери от РСБОП.

¹⁶ Съществуват различни интерпретации доколко силовите застрахователи са запазили присъствието си на пазара на застраховки. Въпреки някои факти за ефективното им трансформиране и адаптиране към новите условия като цяло може да се твърди, че те са загубили влиянието си на национално равнище, а съответно и голяма част от финансовите си източници.

¹⁷ За развитието на организираната престъпност по отношение на наркоразпространението през този период може да се правят изводи от данните за рязко увеличените задържания на български граждани, пренасящи наркотици, както и от интервюта с експерти в Агенция „Митници“ и НСБОП. Втори алтернативен източник, потвърждаващ тази оценка, са интервютата с дългогодишни потребители на наркотици и представители на организации, работещи по превенцията и помощта на зависимите.

А. Навлизане на българската организирана престъпност в каналите за пренасяне на хероин и завладяване на вътрешните пазари

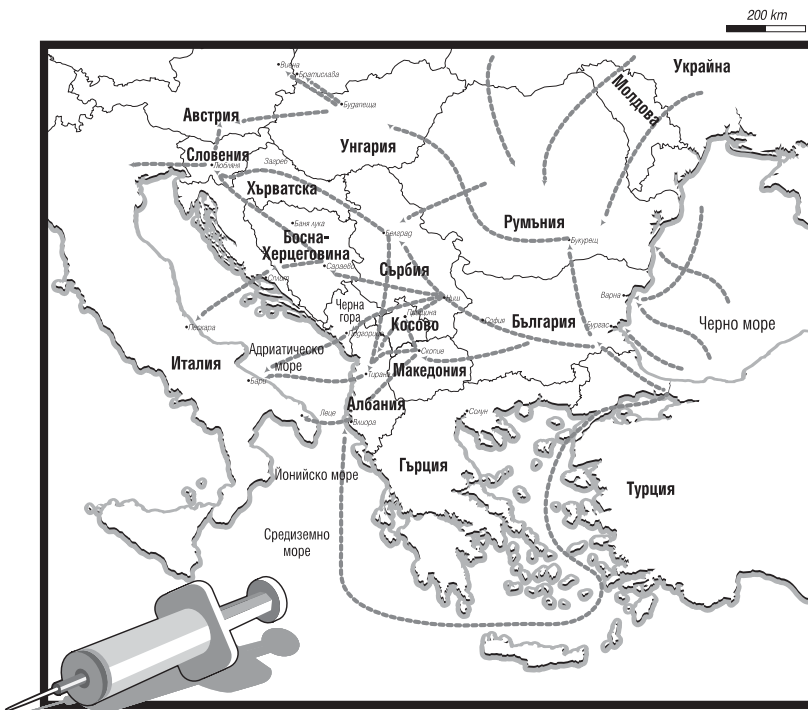
Ако в първите години след началото на демократичните промени броят на употребяващите наркотици и на зависимите от тях е относително малък (вж. по-горе), в края на 90-те години на ХХ век **вътрешният пазар на дрога достига размер, който криминалните структури в страната не могат да пренебрегнат**. Например от 1990 г. хероиновият пазар нараства годишно средно с около 25 %¹⁸. Загубата на сигурните източници на доход от силовите застрахователи и осъзнаването на размерите на хероиновото потребление водят до естествено включване на българските криминални групи във вноса и разпространението на наркотици. След 1998 г. започва окончателното изтласкване или интегрирането (в българските криминални групи) на доставчиците от Близкия изток. Наблюдава се преразпределяне във вътрешното разпространение в най-големите градове: София, Пловдив, Варна, Бургас и Русе. Към този момент в тях продаването на хероин се осъществява от малки предприемачески организации, включващи пет-десет души. Типичната структура е един шеф с няколко улични пласьори, които имат доставчик от Турция. Процесът на завладяване на наркоразпространението започва още през 1996 г. Първи от застрахователите в него влизат „хората от хотел „Орбита“ (СИК), след това – от „Корона инс“ и т.н., докато към края на 1998 г. процесът е завършен. Схемата, по която се извършва, е: след като се изясни собственикът на мрежата (обикновено действащ на едно-две места в града), се предлага „съучастие“ или „изчезване“. „Съучастието“ е под различни форми: а) „защита“ срещу съответна месечна (седмична) вноска; б) купуване на стоката само от „структурите“; в) уреждане на проблеми срещу плащане – събиране на дължими пари, неприятности с полицията и пр.

„Предложението“ се прави също по различни начини: а) „демонстрация“ – пристигане на две-три или повече коли; б) „плашене“ – пребиваване на няколко пласьори и глоба; в) „говорене“ – т.нар. „заседания“ (пиене и говорене), като някои продължават с дни; г) хибридна форма (най-често използваната).

Когато отделните случаи стават практика, „наркопредприемачите“ започват сами да си търсят „подслон“ при големите организации. Уличните пласьори се поставят под контрол или биват заменени от успешите да си осигурят господство криминални групи – отломките от бившите големи силови застрахователни структури. В рамките на около година се създават мрежи за разпространение на хероин в незасегнатите до този момент средноголеми градове, като Плевен, Сливен, Стара Загора, Ямбол, Добрич, Хасково и др. Макар че потенциалният брой потребители в тях

¹⁸ Ако се използва статистиката за годишното нарастване на регистрираните наркозависими, потърсили помощ.

Графика 2. Контрабандни пътища за трафик на хероин в Югоизточна Европа



България е кръстопътят на трите основни наркотрасета, минаващи през Балканите:

- Основната част от азиатския хероин до 1991 г. преминава от България през Югославия. По време на войната в Хърватия и Босна и Херцеговина пътят временно е прекъснат и на негово място се появяват два алтернативни пътя. След 1995 г. този път е възстановен отново.
- Северният път е през Румъния, а оттам през Унгария, Чехия и Словакия или през Украйна и Полша, завършвайки в страните от Европейския съюз.
- Южният път води от България през Македония и Косово до Албания.

Една от последиците от войната в Югославия е, че сега нелегалният трафик преминава през всички балкански страни.

Източник: Контрабандните канали в Югоизточна Европа. С., 2002

е малък, в рамките на две-три години са добавени за страната още 2000–3000 зависими от хероин. Това развитие дава основания на някои експерти да говорят за втора вълна в хероиновата епидемия.

Успоредно с развитието на българския пазар са налице и **качествени промени в транзитния пренос на наркотици през страната.** Ако преди 1997 г. има свидетелства за инцидентни участия на български криминални структури в международни мрежи за пренасяне на наркотици, с **края на силовото застраховане започва системно търсене на контакти със световните наркоорганизации.** През този период западните служби за борба с наркотрафика регистрират срещи на наши представители с турски, албански, кавказки, италиански, западноевропейски и други известни наркогрупи. Първоначално местни структури от бившите силовите застрахователни фирми¹⁹ се включват в операциите за пренасяне. Смята се, че първите им масови „услуги“ за международните наркоорганизации са за подсигуриране на куриерите, минаващи през България²⁰. Другият тип услуги, в които се включват бившите застрахователи през този

¹⁹ Според експерти в борбата с организираната престъпност, въпреки че най-големите застрахователни дружества СИК и ВИС успяват да създадат национално покритие на своите представителства, голяма част от местните им „филиали“ участват по-скоро като самостоятелни структури, отколкото като по-низши звена в системите.

²⁰ За съжаление българските служби за сигурност не предоставят конкретна информация какво точно се е случило и кога. Има сведения предимно за посрещане и придружаване на албански и турски куриери („мулета“).

период, е осигуряването на „безконтактни канали“ – пристигнали пратки (от кашони до контейнери) са наблюдавани и охранявани по време на престоя им в българските складове и безмитни зони (често без никаква представа какво е съдържанието им). Българските престъпни групи, които се включват в тези международни канали, са на доста примитивно равнище, с не повече от 10–12 участници и лидер, без особена специализация вътре в групата. Като цяло различните групи нямат никаква координация помежду си. Съществуват в различни режими – от фрагментарно сътрудничество до периодични враждебни кампании.

В рамките на 1998 г. ролята на българските организации нараства и от куриерски и охранителни постепенно започват да изпълняват по-отговорни задачи – да организират тайници и да пренасят пратки. Предполага се, че през този период възникват „депа“ за раздробяване на пратките. Не е ясно каква е причината за нарасналото значение на българските канали: дали увеличаващото се производство в Афганистан, ударите, които традиционните преки канали (Турция–Италия) понасят в Италия, или предстоящата подготовка за войната в Косово. Данните за българските залавяния вътре в страната обаче остават в рамките на предходните години.

Започналата подготовка и самите военни действия в Югославия през 1998–1999 г. отново затрудняват стария балкански път на хероина. Създадените нови контакти и възникналите канали трябва да се замразят за около година. Ограничаването на външните възможности създава условия за „подреждане“ на вътрешните територии. През този период **окончателно се определят зоните на влияние на криминалните мрежи.** В най-големите градове териториите се разпределят между две или три групи, а в по-малките се установяват монополите на местните структури. За съжаление полицията и съответните служби не предлагат надеждни данни за периода 1999–2000 г. Същевременно трябва да се отбележи, че в най-проблемните градове – София и Варна, са създадени специализирани полицейски звена за борба с наркопространението.

В края на 1999 и началото на 2000 г. има сериозни промени във външната среда. Поставянето на Косово под специално международно управление, активизирането на албанските екстремистки групи в Македония и свръхпроизводството в Афганистан (довело до изключително ниски цени на хероина в Турция) създават предпоставки за рекорден трафик на хероин, който минава през страната. Като доказателство в това отношение може да се посочи фактът, че през 2000 г. по българските граници са заловени 1860,9 кг, което е седем-осем пъти повече от средното годишно количество, залавяно през 90-те години. Подобна е ситуацията и във вътрешността: заловени са 128,9 кг хероин, което е отново рекорд за страната. На равнище употреба според различни количествени данни и експертни оценки 2000 г. е пикова за хероиновото потребление у нас (вж. част втора). Поради предпочитаното заплащане в натура от страна на турската и албанската мафия българските групи,

участващи в пренасянето на хероин, трябва да получат заплащането си от оставащите им количества на вътрешния пазар. Според тази схема при успешно транзитирана пратка у изпълнителя остава между една десета и една двадесета част. Този процес, наричан в световната полицейска практика „разсипване“, получава естествено продължение „надолу“ по веригата, като стига до уличния пласьор. След серията залавяния на големи пратки по българската граница през първата половина на 2000 г. тенденцията към използване на нашата територия за създаване на депа и пунктове за претоварване на наркотика, идващ от Турция, се засилва. За първи път НСБОП разкрива такова депо през септември 2000 г. в с. Гарваново, Хасковско.

Предлагането и разпространението във вътрешността продължават да бъдат монопол на бившите структури от силовите групировки СИК, ВИС и по-малките силови застрахователи, като случайно попадналите в тях лица се отстраняват. Новите мащаби на хероиновия трафик и разпространение в страната през 2000 г. дават начало на поредното насилствено преразпределяне на пазарите. През годината са извършени седем взривания във Варна, насочени срещу наркодилъри, а в Бургас – две убийства. Необходимо е да се отбележи, че **разпространението и трафикът на хероин започва да се превръща в гръбнак на новите криминални структури**, но същевременно нарастващото потребление на меки и синтетични наркотици все по-сериозно изкушава групировките.

Б. Масовизиране на потреблението на меки наркотици

За разлика от бързото навлизане на хероина нарастването на употребата при т.нар. меки наркотици не регистрира бърз растеж след промените през 1990 г. Може да се каже, че **едва в средата на 90-те години в България се наблюдават признаци за нарастване на тази употреба**. Няколко са **факторите**, които трябва да се имат предвид, когато се описва употребата на меки наркотици.

У нас климатичните условия позволяват канабисът да се отглежда почти навсякъде. Особено благоприятни в това отношение са районите в Югозападна България²¹. Поради икономическото състояние на страната той бързо се превръща в изгоден поминък за селяните в много райони.

Самите потребители също отглеждат без особени рискове колкото им трябва (няколко растения годишно). Според интервюта с дългогодишно употребяващи през последните години не е проблем да се намерят относително добри семена.

Заедно с нарастването на употребата на канабис в училищата се наблюдава и увеличаващо се разпространение в цялата страна. Определени групи пълнолетни също започват да опитат новата дрога, която за разли-

²¹ Има подозрения, че още през 80-те години той се е отглеждал в Петричко за износ в Гърция.

ка от внушаващия оправдан страх хероин има репутацията на сравнително малко вредна.

В периода 1998–1999 г. в България започват да се очертават **два различни пазара на канабис**. Като относителен дял по-голямата част от канабиса се разпространява от дребни дилъри, които контактуват пряко с производителите и продават на приятели с ниска или дори никаква печалба – т.нар. на Запад **приятелска търговия**, типична за ранните фази на разработване пазара на канабис в развитите страни. Според експертни оценки 10 % от потребителите на канабис консумират 90 % от него, а редовните потребители го купуват изключително „на грамаж“ от дребни дилъри.

Другата част от производството и разпространението на канабис постепенно започва да попада **под контрола на организирани престъпни групи**. Както бе посочено, до преломната 1997 г. българските организирани криминални структури епизодично се интересуват от вътрешния пазар на наркотици, а меката дрога поради силно децентрализирания характер на търговията изглежда още по-малко привлекателна.

В края на 90-те години обаче в най-големите градове започва да се развива **„училищният пазар“**. Училището като пазар всъщност не възниква от нищото: още в началото на 90-те години „индивидуални предприемачи“ успяват да затворят веригата евтина селскостопанска суровина – търсене. Продаващите на ученици трябва само да намерят подходящата стокова форма за експерименталните потребители – готовата цигара. Те предлагат алтернативна на алкохола и цигарите евтина дрога, като се справят с различни технологични трудности, които не всеки млад потребител може да преодолее. Както и при хероина, организирани престъпни групи навлизат на този пазар едва когато той е достатъчно голям и развит. Според полицейски източници през този период в рамките на месеци след определяне на целите (съответните училища) „свободните ездачи“ биват отстранявани, а техните места заемат момчета, попаднали в орбитата на кварталните криминални банди. Предлагането вече не зависи от случайните индивидуални предприемачи. Възникват добре структурирани канали за снабдяване, а потенциалният клиент се атакува навсякъде: през междучасието в училищния двор, в градинката до дискотеката и на домашното парти. В резултат на това в рамките на една-две години е регистриран бум на потреблението сред учениците не само в най-големите градове (София, Варна, Пловдив и Бургас), но и в повечето бивши окръжни градове. Някои експерти смятат, че единствено ниското качество на предлаганите „цигари“ и липсата на традиция пречат на превръщането на страната в първенец в употребата на „трева“ по подобие на тютюнопушенето.

В края на периода качеството на предлаганите цигари продължава да пада, а много дилъри, които дотогава по принципни съображения отказват да продават твърда дрога, са принудени (често с използване на

груба сила) да се съгласят да продават и хероин. Стагнацията на хероиновия пазар от своя страна кара някои дилъри на хероин (например в квартал „Дружба“ в София) да разнообразят предлагането с канабис. Може да се предположи, че една от целите на престъпните групи е именно сливането на тийнейджърския пазар на марихуана с този на хероин – тенденция, която вдъхва оправдани опасения.

Необходимо е да се отбележи още едно направление, в което организираната престъпност навлиза много бързо – **износът на мека дрога**. Според фрагментарни свидетелства в средата на 90-те години започва организиране на износ на канабис за Гърция. Първоначално това е инициатива на отделни частни лица („рискови предприемачи“) в Югозападна България, чийто успех привлича вниманието на местни престъпни структури. В рамките на две-три години те поставят под контрол износа за Гърция. Сред българските потребители на канабис съществува убеждението, че качествената трева се изнася, а тук остават само отпадъците, защото цената му например в Гърция е четири пъти по-висока. Отглеждането, събирането, обработването, пренасянето и намирането на гръцки пласъори са все още дейности с нисък риск. Съществуват индикации, че подобни схеми започват да се предлагат и за Централна Европа.

В. Навлизане на синтетичните наркотици

В края на 90-те години употребата и на синтетични наркотици – предимно на амфетамини, започва да се превръща в масово явление, макар че в дискотеки, барове, клубове и други публични места, посещавани от млади хора, те са регистрирани още през 1991–1992 г. Необходимо е да се отбележи, че **тази група дрога има корени в България още през 70-те години, когато страната се превръща в голям износител на амфетамини - предимно за арабските страни**. След като България подписва международни споразумения, поставяща тази група психоактивни вещества (ПАВ) в списъка на наркотичните, големи количества остават в страната, но не се унищожават. В резултат по нелегални канали **на вътрешния черен пазар се разпространяват партии от това производство**. За количествата, които са запазени, е показателен фактът, че все още се срещат и днес. Трябва да се отбележи, че за разлика например от Чехословакия в страната няма традиции и до 1991–1992 г. употребата на амфетамини остава инцидентна (вж. по-горе).

Освен запазването на значими количества амфетамини, въпреки международните ангажименти, производството им, макар и ограничено, не е прекратено. Според документи, публикувани след началото на демократичните промени, става ясно, че износът на каптагон²² за Близкия из-

²² Износът на каптагон под формата на медикаменти е продължил според доклад, изготвен от правителството на Димитър Попов (1991 г.).

ток продължава почти до края на 1989 г. За последвалите промени след 1990 г. няма официална информация, но съществуват косвени данни, че **създадените от държавата „неофициални канали“ за доставяне на амфетамини към Близкия изток се „приватизират“ от участниците в тях (офицери от Държавна сигурност, външнотърговски представители и химик-фармацевти)**²³. Подобно на вноса на хероин и при износа на амфетамини участват граждани от Близкия изток. С намаляването на запасите в държавните складове започва да се очертава необходимостта от нови производства. След „каптагоновите разкрития“ производството в държавните предприятия²⁴ е рисково и затова познаващите технологията (не без помощта на същите предприятия) я изнасят в малки нелегални производства. Според някои косвени оценки в рамките на една-две години в страната се създават 20–30 нелегални цеха.

Производството на синтетични наркотици през 90-те години може да се сравни с Полша, станала хит с доставките си за Западна Европа. Подобно на нея, у нас има много квалифицирани химици с опит в този тип производства, които успяват да развият несложни и евтини технологични решения. Важна предпоставка за това е **наличието на пазар в резултат от познаването на „българския продукт“ и разработените канали за доставяне**. Също като в Полша, през този ранен период рискът е минимален поради липсата на опит от страна на институциите, натоварени с борбата с наркотиците. Поради разчленяването на технологичната верига на няколко подпроизводства в случаите на разкриване на нелегални цехове се оказва, че наличните субпродукти не могат да бъдат обявени за незаконни.

Когато се сравняват Полша и България, е необходимо да се отбележи, че докато полските синтетични наркотици са с много високо качество и се продават предимно на западноевропейския пазар, българското производство заради насочеността си към Близкия изток е със значително по-ниска цена, но и с по-ниско качество.

В контекста на амфетамините като експортна стока започва да се развива и български вътрешен пазар. За съжаление информацията е силно фрагментирана и трудно може да се предложи някаква по-ясна картина у нас през този период. Подобно на хероина и меките наркотици до 1997–1998 г., продажбите на амфетамини се осъществяват предимно от неорганизирани лица и по същия начин с края на силовото застраховане започва процес, в който бившите „застрахователи“ навлизат на пазара на амфетамини и започват целенасочено да го развиват.

²³ Според българските специални служби още в началото на 90-те години съществуват индикации, че през Турция към различни страни от Близкия изток започват да се изнасят останали количества амфетамини чрез възстановяване на старите арабски контакти.

²⁴ Фармацевтичните предприятия в страната се приватизират в края на 90-те години на миналия век.

В това отношение е съвпадение, че **търсейки възможности за легализиране на парите си**, натрупани по време на югоембаргото, контрабандата на стоки за масово потребление и силовото застраховане, **криминалните групировки инвестират в дискотеки, нощни клубове и други увеселителни места, посещавани от млади хора. Именно тези заведения се превръщат и в ефективна мрежа за продажба на дребно на амфетамини**²⁵. В рамките на две-три години в големите градове част от най-добрите заведения попада под контрола на бившите силови застрахователи и синтетичните наркотици се превръщат в гарантиран допълнителен доход за собствениците им. Заслужава да се отбележи, че емблема за масовизирането им през този период става етикетът „екстази“. Той има репутацията на престижна дрога, използвана на Запад, но на практика под името „екстази“ в страната се продават изключително амфетамини. Без преувеличение може да се каже, че огромната част от младите българи, които са убедени, че използват екстази, в действителност имат опит единствено с амфетамини българско производство.

За първи път по това време българските специализирани служби успяват да разбият малки лаборатории с до няколко десетки килограма синтетични наркотици. В края на 1997 г. е разкрито и най-голямото до този момент българско производство – лабораторията „Опицвет“ (330 кг готов амфетамин-база и 666 кг бензилметилкетон).

²⁵ Масовизирането на потреблението при амфетамините не бива да се обяснява само с действията на българската организирана престъпност. България едва ли може да остане незасегната от нарастващата популярност на синтетичните наркотици в световен мащаб. Заедно с музиката, дрехите, прекарването на свободното време тази група наркотици е внесена като част от подражавана субкултура.